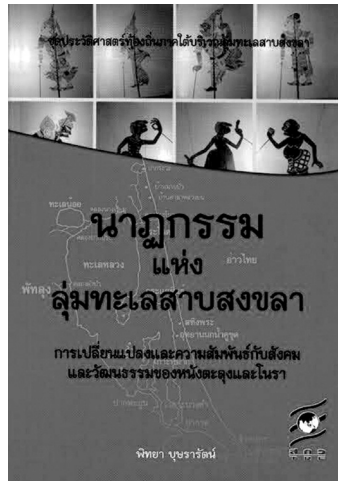

ปริทัศน์หนังสือนาฏกรรมแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลา การเปลี่ยนแปลง และความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมของหนังตะลุงและโนรา

ทัตติยาภรณ์ สุขสง^{1*} (Touchsiyaporn Suksong)^{1*}

บทนำ

ในอดีตวัฒนธรรมของไทยมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในด้านศิลปะ วิทยาการต่าง ๆ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถูกสะท้อนออกมาในรูปแบบของศิลปะในสังคมไทย ดังที่ สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ (2529) กล่าวว่า การละเล่นพื้นเมืองของแต่ละท้องถิ่น ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อันเนื่องมาจากอิทธิพลของสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคม มีลักษณะแห่งความบริสุทธิ์ในการแสดงออกทั้งด้านท่วงท่า และอารมณ์ มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับความเป็นจริงของวิถีการดำรงชีวิตอย่างชาวบ้านที่เรียบง่าย แต่เต็มไปด้วยอาการรุกร้าของอารมณ์ ความรู้สึก ประสมประสานไปกับการต่อสู้

¹ นิติปริญญาโท, สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณสงขลา 90000, อีเมล : Nan3111@me.com

¹ Graduate Student, Master of Arts Program in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Songkhla, 90000, Thailand, E-mail address : Nan3111@me.com

*Corresponding author : E-mail address: Nan3111@me.com

Received : May 29, 2020; Revised : November 4, 2020 ; Accepted: November 23, 2020

ในชีวิตจริง ดังเช่นในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นดินแดนแห่งมรดก ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพชน ที่ฝังแน่นไปด้วยอดีตและประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่ ทั้งศิลปวัฒนธรรม การเกื้อกูลของผู้คน ซึ่งวัฒนธรรมของเหล่าบรรพบุรุษยังคงอยู่คู่ชุมชนทั้งสองฝั่งทะเลสาบสงขลาตลอดมา ดังนั้น ในชุมชนที่มีอดีตและประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ก็ย่อมมีศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น นาฏกรรมที่โดดเด่นของกลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ หนังตะลุงและโนรา

หนังตะลุง คือ ละครชาวบ้านชนิดหนึ่ง สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นไม่น้อยกว่าสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยการประสมประสานระหว่างการเล่นหนังใหญ่ กับหนังแบบชาว ประกอบกับวิถีพื้นบ้านภาคใต้ ทำให้เกิดรูปแบบใหม่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและพัฒนาขึ้นบริเวณภาคใต้ตอนกลาง คือละแวกเมืองพัทลุง นครศรีธรรมราช และสงขลา และโนรา คือ ศิลปะการแสดงที่ถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของภาคใต้ และอยู่คู่กับภูมิภาคนี้ทุกยุคทุกสมัย เป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนวิถีคิด วิธีการดำรงชีวิต และวิถีแห่งความเป็นไปของสังคมในภาคใต้ได้อย่างดี โนราเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน หรือการละเล่นพื้นบ้านอย่างหนึ่ง ซึ่งมักมีชื่อเรียกอย่างหลากหลาย เช่น มโนห์รา มโนรา โนห์รา และโนราห์

ด้วยเหตุผลที่ว่า นาฏกรรมแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลา เป็นศิลปะที่น่าสนใจและนับวันจะยิ่งเลือนหายไปจากสังคมท้องถิ่นภาคใต้ตามกาลเวลา ทำให้พิทยา บุษรารัตน์ ทายาทของปราชญ์ท้องถิ่นในนาฏกรรมหนังตะลุงและโนรา ได้เล็งเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมของหนังตะลุงและโนรา จึงได้วิจัย เรื่อง นาฏกรรมแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลา การเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมของหนังตะลุงและโนรา ซึ่งอยู่ในรายงานการวิจัยภายใต้ชุดโครงการ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่ได้รับการสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยได้รับการตีพิมพ์ในปี 2553 ผู้ปริทัศน์จึงเล็งเห็นว่าหนังสือเล่มนี้เป็น การนำเสนอวิถีชีวิตของชุมชนชาวใต้ที่ยังคงดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน ทำให้หนังสือเล่มนี้ มีคุณค่า เหมาะแก่การศึกษา นาฏกรรม เพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่คนรุ่นหลัง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

หนังสือเรื่อง นาฏกรรมแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลา การเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมของหนังตะลุงและโนรา (พิทยา บุษรรัตน์: 2553) แบ่งออกเป็น 6 บท แต่ละบท มีเนื้อหาดังนี้

บทที่ 1 บทนำ ผู้เขียนได้เขียนถึงการให้คำนิยามของศิลปะพื้นบ้าน หนังตะลุงโนราทั้งในด้านของความหมาย และมีการกล่าวถึงประวัติของศิลปะพื้นบ้าน เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันที่มีการอ้างอิงตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญของรากเหง้าของวัฒนธรรมเหล่านี้ ตั้งแต่สมัยโบราณกาลจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งบทยังมีรูปภาพประกอบคำอธิบาย เช่น ภาพแผนที่ทะเลสาบสงขลา ภาพแผนที่แสดงขอบเขตของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และภาพถ่ายทางดาวเทียมลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อให้ผู้อ่านที่ไม่คุ้นชินหรือไม่เข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม พื้นที และอาณาเขตของท้องถิ่นในลุ่มทะเลสาบสงขลาสามารถมองเห็นภาพได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งในบทยังมีการทบทวนวรรณกรรมเพื่อให้ผู้อ่านได้รับความรู้และมุมมองที่หลากหลายหากต้องการจะศึกษาเพิ่มเติม และอาจนำมาปรับใช้หรือใช้เป็นทิศทางในการศึกษาเกี่ยวกับหนังตะลุงและโนราได้นอกจากนี้ ในบทยังเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของนาฏกรรมท้องถิ่นในลุ่มทะเลสาบสงขลาว่าเป็นนาฏกรรมที่เกิดจากศิลปินชาวบ้าน เป็นเอกลักษณ์และความเข้มแข็งของชุมชนที่เราควรอนุรักษ์ หากชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมกันส่งเสริมและเผยแพร่เพื่อให้คงอยู่คู่สังคมผ่านกาลเวลานานเพียงใดก็จะไม่สูญหาย แต่หากภาครัฐและเอกชนเข้ามาแทรกแซงจนชาวบ้านสูญเสียความเป็นตัวตนของตัวเอง ก็จะทำให้วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมหายไปจากสังคมในที่สุด

ต่อมาใน บทที่ 2 ความเป็นมาและสภาพโดยทั่วไปของหนังตะลุงและโนราจนถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้เขียนได้กล่าวถึงความเป็นมาและสภาพโดยทั่วไปทั้งในด้านประวัติและพัฒนาการของหนังตะลุงและโนราจนถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะที่มีปรากฏในภาคใต้และชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เนื่องจากผู้เขียนได้ตระหนักว่าในการศึกษาประวัติศาสตร์ของหนังตะลุงและโนรา จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาควรรู้ถึงภูมิหลังของภาคใต้และชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดผลผลิตทางวัฒนธรรมด้าน

การแสดงพื้นบ้านและด้านอื่นๆ อีกด้วย ซึ่งในบทนี้ กล่าวถึงประวัติและพัฒนาการของหนังตะลุงจนถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ว่ามีต้นกำเนิดและความเป็นมาอย่างไร เพื่อนำไปจัดกลุ่มและวิเคราะห์ข้อมูล ได้ดังนี้ ในช่วงแรกได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของหนังตะลุงในภาคใต้และชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เพื่อให้ผู้อ่านมีพื้นฐานความรู้และเข้าใจหนังตะลุงอย่างตรงกัน ซึ่งสรุปได้หลายกระแส คือ กระแสที่เชื่อว่ารับมาจากชวา จากสิ่งที่ปรากฏในบทไหว้ครูและรูปหนังตะลุงที่ได้รับอิทธิพลมาจากชวา กระแสต่อมาคือเชื่อว่ารับอิทธิพลมาจากอินเดียโดยตรงโดยเข้ามาพร้อมกับศาสนาพราหมณ์ และสุดท้ายคือกระแสที่เชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากหนังใหญ่ของภาคกลาง จากการศึกษาของนักวิชาการหลายท่าน และต่อมากล่าวถึง สภาพโดยทั่วไปของหนังตะลุงในภาคใต้และชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจนถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการพิจารณาจากหลักฐานที่ตกทอดหรือหลงเหลือ เช่น รูปหนัง เอกสาร รูปแบบ ความเชื่อชนบต่าง ๆ คำบอกเล่าของคณะหนังตะลุง ปราชญ์ชาวบ้าน และบทบาทหน้าที่ เป็นต้น

ต่อมาก็ได้เข้าสู่การกล่าวถึงประวัติและพัฒนาการของโนราจนถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วยพื้นฐานความคิดที่ว่า โนรามีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกับชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามาดังแต่แรกเริ่ม ทำให้เรื่องราวของโนรามีการผูกติดกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งประวัติ ความเป็นมา บทบาทหน้าที่ ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้โนรา มีการปรากฏหลักฐานต่าง ๆ ตามคำบอกเล่า ตำนาน หลักฐานเอกสารตำนานท้องถิ่น ซึ่งแบ่งได้ดังต่อไปนี้ ตำนานโนรา และตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา สรุปได้ 4 ประเด็น คือ ตำนานที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน โดยเฉพาะในตำบลท่าแค จังหวัดพัทลุง ที่แบ่งความเชื่อได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เชื่อว่าตั้งครุภักจากการเสวยเกสรดอกบัว และกลุ่มที่สอง คือ เชื่อว่าเกิดจากการลักลอบได้เสียกับมหาดเล็กคนสำคัญในวัง ตำนานที่สอง คือ คำที่ปรากฏในบททศครูและบทร้องกลอนของโนรา ซึ่งพิจารณาจากคณะโนราแปลก ณะบาล ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมโนราโรงครูตำบลท่าแค จังหวัดพัทลุง ไม่ว่าจะเป็นบทขนานเอ บทหน้าแตระ บทรายแตระและบทเพลงโทน ต่อมา คือ การศึกษาจากตำนานโนราจากหลักฐานทางเอกสาร คือ

มาจากหลักฐานที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและจัดพิมพ์เผยแพร่ลงหนังสือต่าง ๆ เช่น ตำนานโดยขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) หรือ ตำราของคณะศิษย์ภิญโญ จิตต์ธรรม เป็นต้น สุดท้าย คือ ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราและข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่น ซึ่งกล่าวถึง ความเป็นมา พัฒนาการและความเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น ตำนานสถานที่ ตำนานบุคคล เป็นต้น ในประเด็นต่อมา ได้มีการกล่าวถึง สภาพโดยทั่วไปของโนราภาคใต้และชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาจนถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งผู้เขียนได้พิจารณาจากหลักฐานเอกสารและคำบอกเล่า รูปแบบ ขนบนิยมในการแสดง ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง รายชื่อและคณะโนรารวมทั้งบทบาทและหน้าที่ แบ่งได้ดังนี้ ได้แก่ การพิจารณาจากหลักฐานเอกสารและคำบอกเล่า ซึ่งพบว่า โนราแต่เดิมนั้นเชื่อกันว่าน่าจะเป็นการแสดงเพื่อประกอบพิธีกรรมบางอย่างเท่านั้น แต่ต่อมาได้คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ จนกระทั่งมุ่งแสดงเพื่อการบันเทิงในพิธีสำคัญ ๆ ต่อมา พิจารณาจากรูปแบบขนบนิยมในการแสดงและความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ประเด็นที่สาม คือ การพิจารณาจากรายชื่อและคณะโนรา เช่น โนราหิด บุญหนูกลับ เป็นต้น สุดท้าย คือ พิจารณาจากบทบาทหน้าที่ ว่าหน้าที่ของวัฒนธรรมมีหน้าที่ต่อคนในสังคมอย่างไร

ดังนั้น ในภาพรวมของความเป็นมาและสภาพโดยทั่วไปของหนังตะลุงและโนรา จนถึงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 จะเห็นได้ว่า เป็นการแสดงให้เห็นถึงประวัติและพัฒนาการจากผ่านการสัมภาษณ์ผู้รู้และนำมาวิเคราะห์จำแนกประเภท เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นถึงมุมมองและประเด็นที่หลากหลายยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องของหนังตะลุงและโนราซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของศิลปะพื้นบ้านที่อยู่คู่สังคมมายาวนาน แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของศิลปะเหล่านี้ที่มีต่อสังคมภาคใต้ซึ่งมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามยุคสมัย ผู้ปริทัศน์จึงตั้งข้อสังเกตได้ว่า ด้วยเหตุเพราะนาฏกรรมทั้งหนังตะลุงและโนรา ต่างก็เป็นนาฏกรรมที่มีตำนาน ประวัติศาสตร์ มีการผูกติดกับผู้คนและอยู่คู่สังคมหลายชั่วอายุคน ส่งผลให้นาฏกรรมดังกล่าวยังมีความนิยมและถือเป็นสิ่งที่ควรสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ต่อมาในบทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของหนังตะลุงและโนรา ช่วงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของหนังตะลุงและโนราในช่วงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน

ตั้งแต่ยุคตะเกียงน้ำมันควายถึงยุคตะเกียงเจ้าพายุซึ่งอยู่ในช่วงสมัยรอยต่อของ หนึ่งตะลุงและโนรา ก่อนที่จะมีการปฏิรูปการปกครอง และเชื่อมโยงไปจนถึงการ เปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2745 ซึ่งในช่วงนั้นคณะหนึ่งตะลุงและโนรายังมีไม่มากนัก ในขณะนั้น เรื่องที่แสดงจะพัฒนามาจากรวมเกียรติ์เพียงอย่างเดียว มาเป็นเทพนิยายและ เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ต่อมาเครื่องดนตรีและองค์ประกอบอื่นๆ ร่วมด้วย และมีการ เน้นพิธีกรรม ความเชื่อ กล่าวถึงเรื่องนักร้อง เรื่องเพื่อน เป็นต้น ต่อมาในยุคเครื่อง ไฟจุด การเปลี่ยนแปลงของหนึ่งตะลุงและโนราหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงทศวรรษที่ 2510 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นช่วงที่หนึ่งตะลุงและโนราได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบ การแสดงไปในอีกระดับหนึ่งรวมทั้งองค์ประกอบในการแสดงเป็นยุคสมัยที่ หนึ่งตะลุงและโนราเริ่มนำเทคโนโลยีในสมัยใหม่เข้ามาใช้ประกอบการแสดง เช่น เครื่องปั่นไฟ เครื่องขยายเสียง เกิดหนึ่งตะลุงคนหรือหนึ่งโขนขึ้น มีการแสดงหนึ่งตะลุง ด้วยการพากย์เทป เรียกว่า การพากย์หนึ่งเทป อีกทั้งยังมีการเกิดขึ้นของหนึ่งตะลุง หดงอีกด้วย มาจนถึงยุคที่สาม เรียกว่า ยุคตะลุงไฟฟ้าดนตรีสากล หรือยุคมหกรรม แข่งประชันโรง ซึ่งอยู่ในช่วงทศวรรษที่ 2510 - พ.ศ. 2525 เป็นช่วงต่อจากยุคเครื่องไฟจุด เป็นยุคเริ่มแรกของโนราและหนึ่งตะลุงมีบทบาท แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งตะลุง และโนราที่เริ่มย่างเข้าสู่วัยชรา กลุ่มหนึ่งตะลุงและโนรารุ่นกลางซึ่งมีบทบาทต่อ ยุคสมัย และกลุ่มยุคหนึ่งตะลุงและโนรารุ่นใหม่ ซึ่งในยุคนี้เป็นยุคที่นาฏกรรมทั้งสอง ชนิดได้ปรับปรุงองค์ประกอบในการแสดงอย่างเต็มรูปแบบ ได้แก่ แสง เสียง จอหนัง ฉาก และการขยายโรง ทำให้หนึ่งตะลุงและโนราในช่วงนี้เป็นช่วงสมัยที่รุ่งเรืองหรือได้รับความ นิยมสูงสุดจากประชาชน ทำให้เกิดเป็นการแข่งขันประชันโรงที่มีนาฏกรรมต่าง ๆ ทั้งภาคใต้ ภาคกลางเข้าร่วมการแข่งขัน ซึ่งหน่วยงานที่จัดมีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมไปถึงวัดและสถานศึกษา ซึ่งการแข่งขันมีจุดประสงค์เพื่อนำเงินไปบำรุงสาธารณกุศล สร้างวัด โรงเรียนไปจนถึงหน่วยงานราชการต่าง ๆ ต่อมายุคสุดท้าย ยุคดนตรี หนึ่งฉาย ไร่เงาหนึ่งโนรา หรือยุคเก็บแสงแสวงหา - จัดตั้งสมาพันธ์ เป็นการเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่ พ.ศ. 2526 จนถึงปัจจุบัน เป็นช่วงที่หนึ่งตะลุงและโนราได้รับความนิยมน้อยลง เพราะชาวบ้านมีสื่อบันเทิงแบบใหม่เข้ามาแทนที่ โดยเฉพาะวงดนตรีลูกทุ่งและ ภาพยนตร์ และมีหนึ่งตะลุงโนราเพียงไม่กี่คณะที่ได้รับความนิยม เช่น หนึ่งพร้อมน้อย ตะลุงสากล หนึ่งนครินทร์ ชาทอง โนราสายทิพย์น้อย เสน่ห์ศิลป์ เป็นต้น อีกทั้ง

เมื่อมีการจัดงานต่าง ๆ มหรสพที่นำมาเป็นส่วนประกอบของงานที่ได้รับความนิยม ก็ไม่ได้เป็นหนังตะลุงโนราแบบครั้งในอดีต ทำให้คณะหนังตะลุงและโนรา เริ่มจะลดน้อยลงเรื่อย ๆ

ในบทนี้ จะเห็นได้ว่า ผู้เขียนได้มีการแบ่งชุดความรู้เป็นยุค ๆ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจอย่างถ่องแท้ ซึ่งในแต่ละยุคจะมีการพูดถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านของรูปแบบเนื้อหา ขนบนิยมในการแสดง องค์ประกอบต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งในส่วนหนังตะลุงและโนรา อีกทั้งมีการพูดถึงสภาพสังคมในยุคหนึ่ง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงสภาพสังคมซึ่งมีส่วนต่อการวิเคราะห์ยุคของหนังตะลุงและโนราด้วย ซึ่งผู้ปริทัศน์เห็นว่า ผู้เขียนได้นำเสนอประเด็นนี้เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่า แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน แต่นาฏกรรมทั้งโนราและหนังตะลุง ก็ยังอยู่คู่สังคมมาได้ แสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนได้มีการปรับตัวและปรับนาฏกรรมเหล่านี้ให้อยู่คู่ชุมชนต่อไปได้ แม้จะต้องปรับเปลี่ยนบางอย่างจากเดิมไปบ้างก็ตาม แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ของนาฏกรรมในบทนี้ ก็ทำให้เราเห็นถึงรากเหง้าของนาฏกรรมได้

ต่อมาในบทที่ 4 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างหนังตะลุงและโนรากับสังคม และวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ความสัมพันธ์ระหว่างหนังตะลุงและโนรากับสังคม ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการเมืองการปกครองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น วิถีความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ที่เกี่ยวเนื่องกับตัวศิลปินและชุมชน บทบาทหน้าที่ทั้งด้านความบันเทิงและการประกอบพิธีกรรม รวมไปถึงการสร้างเอกภาพและสัมพันธ์ภาพในสังคม เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทของหนังตะลุงและโนราที่มีต่อคนในสังคมและยังทำให้หนังตะลุงและโนราสามารถสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ ซึ่งสามารถแบ่งประเด็นได้ดังนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างหนังตะลุงและโนรากับการเมืองการปกครองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น เนื่องจาก หนังตะลุงและโนรา อาจจะเป็นสื่อที่มีส่วนร่วมในการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้ ความคิดสนับสนุนนโยบายการเมืองการปกครองของรัฐบาลได้ เพราะในหนังตะลุงและโนรา สามารถสอดแทรกแนวคิดและทัศนคติของผู้เล่นได้อย่างเสรี ในประเด็นนี้สามารถแบ่งแยกย่อยได้ 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์

ในฐานะที่หนังตะลุงและโนราเป็นศิลปินเป็นปัจเจกหรือเป็นผู้นำในสังคม และความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นสื่อพื้นบ้านหรือสื่อมวลชนท้องถิ่น ต่อมากล่าวถึงประเด็นหนังตะลุงและโนรากับวิถีความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับตัวศิลปินและชุมชน ในประเด็นนี้เป็นการศึกษาวัฒนธรรมของมนุษย์ ศาสนาและความเชื่อซึ่งเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของวัฒนธรรม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ คือ หนังตะลุงกับวิถีความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับตัวศิลปินและชุมชน กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับรูปหนัง พิธีกรรมและการบริกรรมคาถาต่างๆ ในหนังตะลุงส่วนประเด็นต่อมา คือ โนรากับวิถีความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปินชุมชน กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับตำนาน สถานที่ การยอมรับครุหมอตายายโนรา อิทธิฤทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เวทมนตร์คาถาต่างๆ การแก้บน การเหยียบเสน รวมไปถึงการรักษาอาการป่วยไข้ นอกจากนี้ ในบทนี้ยังได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของหนังตะลุงและโนราที่มีบทบาททางด้านความบันเทิงและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนในท้องถิ่นอีกด้วย

ในบทนี้จะเห็นได้ว่าผู้เขียนต้องการจะนำเสนอให้เห็นว่า ทั้งหนังตะลุงและโนราต่างก็มีบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนไม่ว่าจะเป็น บทบาทในการเสริมสร้างประเพณีและพิธีกรรม บทบาทในการเป็นส่วนรวมของความศรัทธาของคนในชุมชน การตอกย้ำความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน รวมไปถึงการ เป็นสื่อพื้นบ้านที่มีการสร้างจิตสำนึก ปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม ให้แก่คนในชุมชนได้อีกด้วย ซึ่งการตอกย้ำอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านนาฏกรรมอันดังมานี้ จึงเป็นการตอกย้ำที่ทำให้คนในชุมชนเห็นได้ว่า พวกเขาคือใคร ได้อย่างดี

ต่อมา บทที่ 5 อัตลักษณ์ ศักยภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สะท้อนผ่านการดำรงอยู่ของหนังตะลุงและโนรา ในบทนี้ ผู้เขียนได้กล่าวถึง บริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะเป็นภูมิปัญญาที่สร้างขึ้นจากความคิดสร้างสรรค์พิเศษของชาวบ้าน ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้สืบทอดต่อ ๆ กันมา ทำให้ภูมิปัญญาหรือความคิดสร้างสรรค์พิเศษนั้นมีอิทธิพลที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมและยกระดับสังคมให้มีคุณค่าเฉพาะตัว และส่งผลให้สังคมได้รับผลประโยชน์และสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น หนังตะลุงและโนรา ที่เป็นการนำความคิดสร้างสรรค์และความเชื่อเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งในส่วนหนังตะลุง จะแบ่งได้เป็น ภูมิปัญญาในการผสมผสานคติความเชื่อ

ซึ่งความเชื่อในที่นี้ คือ ความเชื่อดั้งเดิมของคนในอดีต เช่น ในเรื่องผีสิงเทวดา เป็นต้น ประการต่อมา ภูมิปัญญาของนายหนังตะลุงในฐานะของปัจเจกชน เพราะนายหนังตะลุงเป็นผู้ถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ให้ประชาชนได้รับรู้ ความเป็นนายหนังตะลุงจึงเป็นมิติทางภูมิปัญญาและภาพสะท้อนของคนได้ได้ ประการต่อมา ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ เช่น รูปหนังตะลุง ดนตรีหนังตะลุง วรรณกรรมต่างๆ ในหนังตะลุง เป็นต้น

ประการต่อมา ภูมิปัญญาในการเลือกสรรและสร้างบทบาทหน้าที่ในฐานะสื่อพื้นบ้านหรือสื่อมวลชนท้องถิ่น ต่อมา คือ ภูมิปัญญาในการสืบทอดความเป็นหนังตะลุงและการสร้างเครือข่ายของชุมชน และประการสุดท้าย ภูมิปัญญาในการสั่งสอนและการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แบ่งได้ดังนี้ การปลูกฝังค่านิยมเกี่ยวกับความกตัญญู การปลูกฝังค่านิยมเกี่ยวกับจารีต ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น

ในส่วนของภูมิปัญญาของโนรา แบ่งได้ดังนี้ ประเด็นแรก คือ ภูมิปัญญาในการสร้างตำนานและประวัติความเป็นมาของโนรา ซึ่งกล่าวถึงประวัติการเกิดโนราเป็นส่วนใหญ่ เพื่อเป็นอุบายในการสร้างความเชื่อ ต่อมาภูมิปัญญาในการผสมคติความเชื่อ ซึ่งโนราและหนังตะลุงมีความคล้ายคลึงกัน เพราะ ผสมกับคติความเชื่อแบบดั้งเดิมเช่นเดียวกัน ต่อมา ภูมิปัญญาในการปลูกฝังทัศนคตินิยมต่อโนราและการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ซึ่งในประเด็นนี้การควบคุมพฤติกรรมมาจากการที่ปลูกฝังความเชื่อเรื่องโนรา แล้วใช้สิ่งนี้เป็นอุบายเพื่อให้คนในชุมชนไม่กล้าทำประพฤติดันไม่ดี ต่อมา ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมและการสืบทอดการรำโนรา ภูมิปัญญาในการนำเอาคติความเชื่อ วัฒนธรรมพื้นบ้านและบริบททางสังคมมาปรับใช้ในการแสดงโนรา ซึ่งในภูมิปัญญาด้านนี้มีจุดประสงค์เพื่อความบันเทิง การประกอบพิธีกรรมและการเสริมย้ำภูมิปัญญาเพื่อรักษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน และสุดท้ายคือภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ เช่น บทขับร้อง ทำรำ เครื่องแต่งกาย วรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเรื่องดนตรีต่าง ๆ อีกด้วย

ประเด็นต่อมากล่าวถึง การแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์และศักยภาพที่ปรากฏต่อสังคมและวัฒนธรรมของหนังตะลุงและโนรา ซึ่งเป็นการมองในมิติต่างๆ เพื่อให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของหนังตะลุงและโนรา ทั้งในด้านของการเป็นผลิตผลทาง

วัฒนธรรมของชุมชน การเป็นสื่อประสานในการสร้างเครือข่ายชุมชนหรือระบบความสัมพันธ์ของชุมชน การเป็นผู้สร้างและผู้เสริมอีกทั้งปฏิบัติให้ระบบคุณค่าของสังคมและชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และสุดท้ายคือในด้านการสร้างเศรษฐกิจและการสร้างอาชีพให้กับชุมชน

ประเด็นต่อมาในบทนี้ คือ การถ่ายโยงระบบคุณธรรมและวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 วิธี คือ การปลูกฝังหรือสั่งสอนคุณธรรมและวัฒนธรรมชุมชนโดยตรง การใช้กระบวนการของนาฏกรรมในการแสดงผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ การใช้วิธีการนำเสนอทัศนคติในรูปแบบของการวิพากษ์วิจารณ์ ประชดประชัน เสียดสี เพื่อเป็นการเตือนสติ หรือทำให้ผู้คิด และประการสุดท้าย คือ การประกอบพิธีกรรมโดยตรง และสุดท้าย กล่าวถึง การปกป้อง แสวงหา คิดค้นและเลือกสรร วิธีการดำรงอยู่ของศิลปิน เพื่อให้วัฒนธรรมในท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่และมีการสืบทอดต่อไปได้ในอนาคต

ดังนั้น ในบทนี้ ผู้ปริทัศน์เห็นว่าผู้เขียนมุ่งเน้นให้เห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ของนาฏกรรมทั้งสองชนิด คือ หนังตะลุงและโนรา เพื่อผลักดันให้หน่วยงานต่าง ๆ เห็นถึงคุณค่าความเป็นอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อให้เกิดการรักษาอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมที่ดีงามนี้ ให้อยู่คู่กับชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาและสังคมภาคใต้ต่อไป ซึ่งผู้ปริทัศน์เห็นว่า ในบทนี้ นอกจากจะเป็นการผลักดันหน่วยงานต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นการทำให้คนในชุมชนและผู้ที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้มีจิตสำนึก ตระหนัก และช่วยกันอนุรักษ์นาฏกรรมที่ดีงามให้อยู่คู่สังคมต่อไปได้และไม่สูญหายไปตามกาลเวลา

บทที่ 6 บทสรุป แนวทางในการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาการแสดงพื้นบ้านหนังตะลุงและโนรา ในบทส่งท้ายของวิจัยเล่มนี้ เป็นการสรุปถึงการทำการวิจัยไว้พอสังเขป เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นถึงความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ปรากฏในวิจัยเล่มนี้ และมีการสรุปถึงประเด็นต่าง ๆ อีกครั้ง เพื่ออธิบายเน้นย้ำให้ผู้อ่านเข้าใจมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีการหาแนวทางในการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาการแสดงพื้นบ้านหนังตะลุงและโนรา การปรับสภาพของกลุ่มศิลปิน บทบาทของผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง ทัศนะของผู้ชมและชุมชน และ แนวทางการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาหนังตะลุงและโนรา ผ่านทัศนคติของศิลปิน ผู้บริโภค ผู้สนับสนุนทั้งที่

เป็นปัจเจกบุคคล หน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้งนักวิชาการ เพื่อให้หนังสือและโนร่ายยังคงอยู่คู่สังคมภาคใต้สืบไป

บทส่งท้าย

จากการอ่านหนังสือ นานุกรมแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลา การเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมของหนังสือและโนร่า ของ พิทยา บุขรารัตน์ ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงความเป็นมาและพัฒนาการของหนังสือและโนร่าในมิติต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น จากการวิเคราะห์ วิพากษ์ของผู้เขียน อีกทั้ง หนังสือเล่มนี้ อาจจะเป็นการจุดประกายให้ผู้อ่านทั้งที่เป็นนักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจในเรื่องหนังสือและโนร่า ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของนานุกรมท้องถิ่นที่อยู่คู่สังคมภาคใต้ อาจส่งผลให้ผู้สนใจในประเด็นเหล่านี้ จัดทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมที่ตึงามไม่ให้จางหายไปจากสังคมได้ อีกทั้ง การศึกษาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นก็เริ่มจางหายไปตามกาลเวลา เพราะคนสมัยใหม่ ไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้มากพอ หนังสือเล่มนี้ จึงมีคุณค่า อย่างยิ่งในการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการอ่านเพื่อรู้ หรืออ่านเพื่อนำไปต่อยอดให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม อีกทั้งหนังสือเล่มนี้ยังสามารถสร้างความสำนึกของความเป็นคนใต้ที่จะต้องรักษานานุกรมแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลาให้คงอยู่คู่บ้านคู่เมืองต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- พิทยา บุขรารัตน์. (2553). **นานุกรมแห่งลุ่มทะเลสาบสงขลาการเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมของหนังสือและโนร่า**.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 1**.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.